

LIKUNNALLISEN TOIMINTAKULTTUURIN NYKYTILA PERUSKOULUISSA KOULUJEN ITSEARVIOINNIN NÄKÖKULMASTA

Katariina Kämppi, LitM, LIKES-tutkimuskeskus. Rautpohjankatu 8, 40700 Jyväskylä. P. 040-010 3703. Sähköposti: katariina.kamppi@likes.fi (yhteyshenkilö). **Virpi Inkinen**, FM, LitM, LIKES-tutkimuskeskus. **Annaleena Aira**, FT, LIKES-tutkimuskeskus. **Harto Hakonen**, FM, LIKES-tutkimuskeskus. **Kaarlo Laine**, YTT, LIKES-tutkimuskeskus.

TIIVISTELMÄ

Kämppi, K., Inkinen, V., Aira, A., Hakonen, H. & Laine, K. 2018. Liikunnallisen toimintakulttuurin nykytila peruskouluissa koulujen itsearviointin näkökulmasta. Liikunta & Tiede 55(6), 88–95.

■ Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata liikunnallisen toimintakulttuurin ja liikkumisen edistämisen tilaa peruskouluissa. Tutkimusaineistona olivat Liikkuvan koulun nykytilan arviointi -aineisto (n=1 622) ja koulujen henkilökuntakyselyn aineisto (n=3 732). Tuloksia tarkasteltiin koulumuodoittain.

Artikkelissa esitetään tuloksia neljästä Liikkuvan koulun nykytilan arvioinnin osa-alueesta, jotka ovat keskeisiä koulun toimintakulttuurin ja ydintoimintojen kannalta. Koulujen henkilökuntakyselyn tulosten avulla syvennetään tietoa välituntikäytännöistä sekä toiminnallisuuden huomioimisesta koulun tilajärjestelyissä ja opetuksessa. Tulokset osoittivat, että edellytykset liikunnallisen toimintakulttuurin kehittämiseksi olivat kaikilla osa-alueilla paremmat ala- ja yhtenäiskouluissa kuin yläkouluissa.

Johtopäätöksenä todetaan, että liikunnallisen toimintakulttuurin edistäminen peruskouluissa vaatii konkreettisia toimenpiteitä useilla eri tasoilla. Koulu instituutiona, koulun henkilökunta ja laajemmin kunta tekevät kaikki valintoja, jotka vaikuttavat liikunnallisen toimintakulttuurin muotoutumiseen. Oppilaat ovat prosessissa ns. loppukäyttäjät ja heidän valintansa vaikuttavat lopulta siihen, kuinka aktiiviseksi koulupäivä muodostuu. Tämän vuoksi oppilaiden osallisuus on yksi avaintekijä koulun toimintakulttuurissa.

Itsearviointi auttaa koulua valitsemaan konkreettisia kehittämisen kohteita ja sen avulla voidaan seurata myös toiminnan kehittymistä. Nykytilan arviointi -työkalu on kehitetty Liikkuva koulu -ohjelmassa tähän tarkoitukseen. Visuaalisessa tietokannassa, Virvelissä, voi tarkastella nykytilan arvioinnin tuloksia valtakunnallisesti, maakunnittain, kunnittain tai aluehallintovirastojen alueiden mukaan. Nykytilan arviointi -työkalun ja Virvelin avulla saadaan ajantasainen tieto aktiivisen toimintakulttuurin edistämisestä peruskouluissa välittömästi päätöksenteon tueksi.

Asiasanat: Liikkuva koulu, liikunnallinen toimintakulttuuri, peruskoulut, nykytilan arviointi, koulun henkilökunta

ABSTRACT

Kämppi, K., Inkinen, V., Aira, A., Hakonen, H. & Laine, K. 2018. Operational school culture in terms of physical activity promotion – self-evaluation of Finnish comprehensive schools. Liikunta & Tiede 55(6), 88–95.

■ The purpose of this study was to describe the state of operational school culture and promoting physical activity in comprehensive schools. The research data consisted of the Finnish Schools on the Move – Self-evaluation survey (n=1,622) and the school staff survey (n=3,732). The results were examined according to different school types.

The article presents the findings in four categories of the Self-evaluation survey. These are essential in terms of the core functions in the operational school culture. The results of the school staff survey amplify the understanding of recess practices as well as attention to operability in organising the school premises and teaching. The results show that the conditions for developing an active operational school culture were more widely present in all categories in primary schools than in secondary schools.

As a conclusion, it was discovered that the promotion of an active operational school culture requires tangible actions on different levels. School as an institution, school staff and, on a wider perspective, municipality all make choices that affect the formation of an active operational school culture. In this process, pupils are in the role of end users, and it is their choices that ultimately determine the level of physical activity during the school day. Therefore, the participation of the pupils plays a key role in the operational school culture.

Self-evaluation helps the schools select targets for physical activity promotion and to monitor the development of their actions. Self-evaluation survey was developed for this purpose in the Finnish Schools on the Move -programme. In the visual database Virveli, you can view the situation in Finland on a national, regional, provincial or municipal level. The Self-evaluation survey and Virveli offer up-to-date information on the promotion of an active operational school culture for decision-making.

Keywords: Finnish Schools on the Move, operational school culture, comprehensive schools, Self-evaluation survey, school staff

JOHDANTO

Liikkumisen lisääminen koulupäiviin ei ole yksinkertainen tehtävä. Aihe on nähty Suomessakin tärkeäksi jo 1800-luvulta lähtien (Rantala 2014), mutta liikkumattomuus ja istuva elämäntapa ovat yhteiskunnallisten muutosten myötä pikemminkin yleistyneet. Kuitenkin on olemassa esimerkkejä myös kouluista, joissa koulupäivän toimintakulttuuri on muuttunut fyysisistä aktiivisuutta suosivaksi ja siihen kannustavaksi. Tämän tutkimuksen tavoitteena oli kuvailla koulujen itsearvioimaa liikkunnallista toimintakulttuuria ja tarkastella, miltä koulujen Liikkuva koulu -toimenpiteet näyttävät rehtoreiden ja muun henkilökunnan näkökulmasta. Lisäksi tutkimuksessa tuodaan esille itsearviointiin kehitetyn nykytilan arviointi -työkalun hyödyntämistä koulun liikkumisen edistämisessä.

Liikkuvan koulun tavoitteena on aktiivisempi ja viihtyisämpi koulupäivä. Liikkuva koulu -ohjelma käynnistyi 45 pilottihankkeen myötä syksyllä 2010 opetus- ja kulttuuriministeriön, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön ja puolustusvoimien aloitteesta. Tällä hetkellä Liikkuva koulu -ohjelma on osa Suomen hallitusohjelman osaamisen ja koulutuksen kärkihanketta (Ratkaisujen Suomi 2015). Kärkihankkeen lähtökohdista on laajentaa Liikkuva koulu -ohjelmaa valtakunnalliseksi. Vuonna 2018 toukokuun lopussa ohjelmaan oli rekisteröitynyt mukaan 2096 peruskoulua eli 88 prosenttia kaikista Suomen peruskouluista. Ohjelmassa oli mukana 90 prosenttia peruskoulun oppilaista ja 91 prosenttia Suomen kunnista. Liikkuvan koulun keskeisiä teemoja ovat oppimisen tukeminen, oppilaiden osallisuus sekä liikkeen lisääminen ja istumisen vähentäminen. Koulut toteuttavat Liikkuva koulu -toimintaa kukin omalla tavallaan.

Kansainvälisesti tarkasteltuna Liikkuva koulu -ohjelma eroaa muiden maiden koulupäivän liikkunnallistamiseen pyrkivistä ohjelmista. Suomessa toiminnan periaatteena on koulujen omista lähtökohdista ja tarpeista lähtevä toiminta. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että koulut ja kunnat lähtevät mukaan toiminnan kehittämiseen vapaaehtoisesti, ja valitut toimintatavat ja painotukset voivat olla eri kouluilla hyvinkin erilaisia. Suomen Liikkuva koulu -ohjelmalle on myös tyyppillistä koulujen, kuntien ja kouluja tukevien sidosryhmien kansallinen verkostoituminen. (Ks. esim. Aira & Laine 2015; Blom ym. 2017; McMullen ym. 2015; Tammelin ym. 2016; Tammelin ym. 2018.)

Koulupäivän fyysinen aktiivisuus on sidoksissa koulun toimintakulttuuriin. Toimintakulttuurilla tarkoitetaan Asannin (2013) mukaan suunniteltuja koulun yhteisiä tapoja, joita opettajat toteuttavat kukin oman persoonansa mukaisesti. Toimintakulttuurissa oppilaalle heijastuvat koulun virallinen opetussuunnitelma sekä koulun yhteisesti sovitut pelisäännöt. Toimintakulttuurista voidaan erottaa kaksi eri ulottuvuutta, sisältö ja muoto. Sisältö muodostuu arvoista ja asenteista, muoto puolestaan tarkoittaa koulun vuorovaikutussuhteita. Toimintakulttuuri rakentuu koulu yhteisöissä jatkuvasti. Gordon ja Lahelma (2003) jakavat koulun kulttuurinkolmeen ulottuvuuteen: viralliseen, epäviralliseen ja fyysiseen kouluun. Virallinen taso käsittää koulun hierarkian, opetussäännöt ja oppimisen käytännöt. Epäviralliseen tasoon kuuluvat koulussa tapahtuva epävirallinen vuorovaikutus ja hierarkiat sekä oppilaskulttuuri. Fyysinen koulu muodostuu fyysisistä tiloista ja konkreettisesta liikkeen, äänen ja ajan säätelystä.

Liikkunnallisessa toimintakulttuurissa liikkuminen on luonnollinen osa jokaista koulupäivää (Moilanen ym. 2017). Tällöin aktiiviset koulupäivät ovat koko koulu yhteisön yhteinen asia. Liikkeen lisääminen vaatii usein muutoksia niin koulun tiloissa, virallisissa ja epävirallisissa säännöissä kuin arvoissa ja asenteissakin. Liikkuvassa koulussa on pohjimmiltaan kyse koulun toimintakulttuurin muutoksesta.

Tässä tutkimuksessa toimintakulttuuria ja koulun ulottuvuuksia käytetään kuvaamaan koulun toiminnallista kokonaisuutta ja toimintaympäristöä. Tutkimuksen tuloksissa keskitytään koulun viralliseen tasoon. Epäviralliseen kouluun kuuluva vuorovaikutuksen näkökulma jätetään tarkastelun ulkopuolelle. Oppilaiden ja hen-

kilökunnan osallisuutta on käsitelty toisaalla (Rajala ym. 2017, Rajala ym. 2018). Osallisuusteemaan palataan kuitenkin johtopäätöksissä, koska liikkumisen edistämisen kannalta osallisuus ja osallistuminen ovat avaintekijöitä.

Koulujen toimintaa ja etenemistä tavoitteen suunnassa tarkastellaan tässä artikkelissa Liikkuva koulu -ohjelmassa kehitetyllä nykytilan arviointi -työkalulla, jota koulut käyttävät toimintansa itsearviointiin. Nykytilan arvioinnissa on yhdeksän osa-aluetta, joista tähän tutkimukseen on valittu neljä sen perusteella, että ne kuvaavat virallisen koulun toimintaa tiivistetysti. Nykytilan arvioinnin tulokset tekevät näkyväksi liikkumisen edistämisen tilaa peruskouluissa ja heijastelevat liikkunnallisen toimintakulttuurin ilmenemistä (Kämppe ym. 2016, Kämppe ym. 2017).

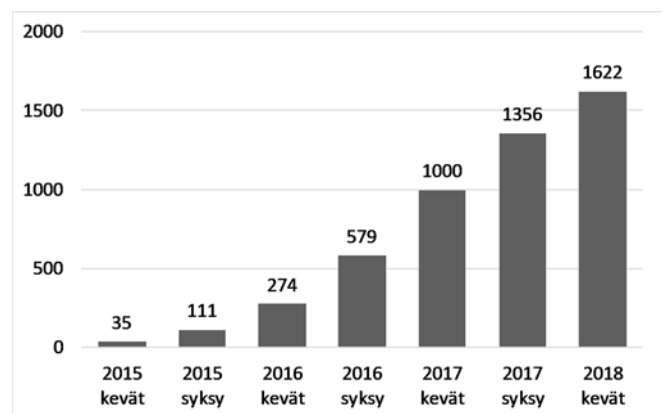
TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

Tutkimuksessa käytettiin kahta aineistoa: vuodesta 2015 alkaen jatkuvasti kertynyttä Liikkuvan koulun nykytilan arviointiaineistoa ja keväällä 2017 peruskoulujen henkilökunnalta kerättyä kyselyaineistoa. Nykytilan arviointitieto kuvaa liikkumisen edistämisen tilaa koulutasolla ja henkilökunta-aineiston avulla päästään tarkastelemaan samojen asioiden toteutumista rehtorien ja opettajien vastausten kautta.

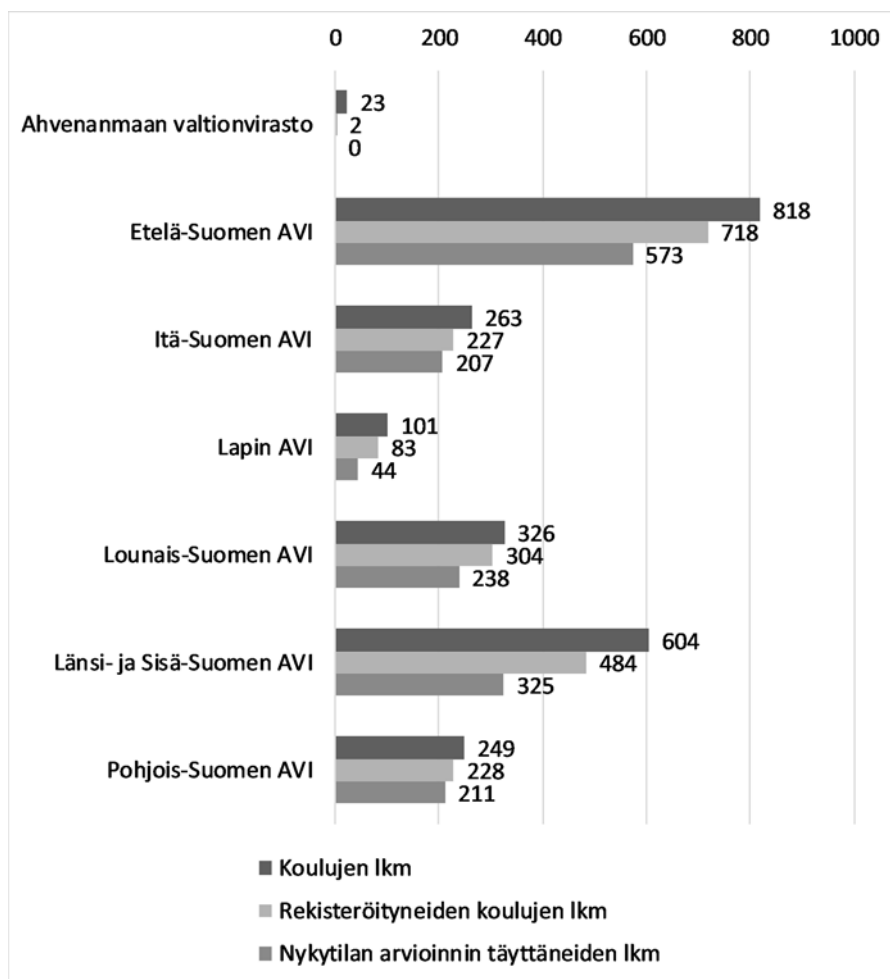
Liikkuvan koulun nykytilan arviointi

Nykytilan arviointi on Liikkuvan koulun verkkosivuilla (www.liikkuvakoulu.fi/nykytila) täytettävissä oleva, kaikille peruskouluille avoin sähköinen kysely. Tällä työkalulla koulut voivat itse arvioida oman koulunsa liikkunnallisen toimintakulttuurin tilaa. Tutkimuksessa käytettiin kevästä 2015 helmikuun 2018 loppuun mennessä kertynyttä aineistoa, joka muodostui 1 622 peruskoulun itsearvioinneista (kuvio 1). (LIKES-tutkimuskeskus 2018.)

Nykytilan arvioinnin oli tehnyt 79 prosenttia Liikkuviksi kouluiksi rekisteröityneistä peruskouluista ja 68 prosenttia kaikista Suomen peruskouluista. Kouluista 69 prosenttia (n=1122) oli alakouluja, 18 prosenttia (n=288) yhtenäiskouluja ja 13 prosenttia (n=212) yläkouluja. Yhtenäiskoulut ovat voineet täyttää oman arviointinsa erikseen luokista 1–6 ja luokista 7–9, jolloin tulokset on kirjattu luokkien 1–6 osalta alakouluihin (31 koulua) ja 7–9 osalta yläkouluihin

KUVIO 1. Liikkuvan koulun nykytilan arvioinnin tehneiden koulujen kumulatiivinen kokonaismäärä vuosina 2015–2018. Kokonaismäärässä on mukana vain koulun uusin vastaus.

KUVIO 2. Kaikkien peruskoulujen (Tilastokeskus 2018), Liikkuviksi kouluiksi rekisteröityneiden peruskoulujen ja nykytilan arvioinnin täyttäneiden peruskoulujen lukumäärät AVI-alueittain.

(41 koulua). Arviointia on täytetty yhteensä 227 kunnassa eli 73 prosentissa kaikista Suomen kunnista. Kuviossa 2 on esitetty nykytilan arviointiin vastanneiden peruskoulujen määrät AVI-alueittain (AVI=aluehallintovirasto). Jos koulu on täyttänyt arvioinnin useamman kerran tutkimusjakson aikana, aineistoon on otettu mukaan koulun uusin vastaus.

Nykytilan arvioinnissa on yhdeksän osa-alueita: 1) toiminnan organisointi, 2) välitunnit ja kampanjat, 3) henkilökunnan osallistuminen, 4) oppilaiden osallisuus, 5) koulun piha, tilat ja ympäristö, 6) oppitunnit, opetuskäytännöt ja oppimisympäristöt, 7) koulumatkojen edistäminen, 8) kerhotoiminta ja 9) yhteistyö. Jokainen osa-alue koostuu useasta väittämästä, joissa arvioidaan koulun senhetkistä tilannetta asteikolla 0–4 (0=ei lainkaan ja 4=toteutuu täysin). Kaikkiaan arvioinnissa on 67 yksittäistä väittämää, joihin vastaamalla koulun liikunnallinen toimintakulttuuri tulee arvioitua kattavasti. Arviointi toivotaan täytettävän ryhmätyönä, jolloin eri ryhmien näkökulmat (rehtori, opettajat, muu henkilökunta, oppilaat, terveydenhoitaja) tulevat huomioiduiksi. Tämän aineiston nykytilan arvioinneista puolet oli täytetty Liikkuva koulu -tiimissä, viidennes opettajainkokouksessa, 28 prosenttia yksin vastuuhenkilön toimesta ja 8 prosenttia yksin rehtorin toimesta. Oppilaat oli otettu mukaan 4 prosenttiin arvioinneista. Arvioinnin täyttäjää oli voinut valita samanaikaisesti useita vastausvaihtoehtoja.

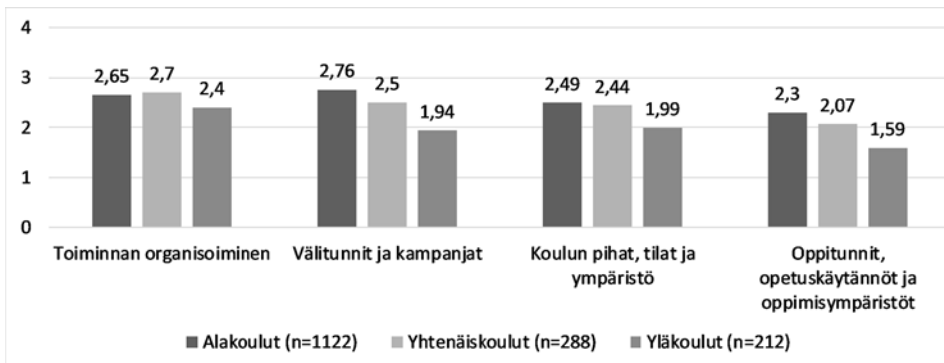
Nykytilan arviointi -prosessissa koulu saa visuaalisen yhteenvetä tuloksistaan. Täyttämällä arvioinnin vuosittain koulu pystyy seura-

maan liikunnallisen toimintakulttuurin kehitystä omassa koulussaan ja valitsemaan arvioinnin perusteella uusia kehittämisen kohteita.

Liikkuvan koulun nykytilan arviointi on osa Liikkuva koulu -ohjelman seuranta, ja Liikkuva koulu -toimintaansa valtiovastusta saaneiden kuntien koulut ovat velvoitettuja täyttämään nykytilan arvioinnin. Työkalu on maksutta kaikkien koulujen käytössä ja sitä ovat käyttäneet myös koulut, jotka eivät ole saaneet valtiovastusta. LIKES-tutkimuskeskus koordinoi arviointiprosessia kansallisesti, kerää aineiston sekä analysoi ja raportoi tulokset. Tulokset ovat avoimen datan periaatteella tarkasteltavissa visuaalisessa tietokannassa, Virvelissä (www.liikkuvakoulu.fi/nykytila). Tuloksia voi tarkastella valtakunnallisesti, AVI-alueittain, maakunnittain ja kunnittain sekä koulumuodon mukaan. Tietokantaa päivitetään vähintään kerran kuukaudessa.

Liikkuvien koulujen henkilökuntakysely

Toinen tutkimusaineisto muodostui peruskoulujen henkilökunnalle keväällä 2017 tehdystä kyselytutkimuksesta, johon vastasi kaikkiaan 3732 henkilöä. Vastaajista 78 prosenttia oli naisia, 21 prosenttia miehiä ja 1 prosentti ei halunnut kertoa sukupuoltaan. Vastaajista 3103 oli opettajia, joista 1496 oli luokanopettajia, 924 aineenopettajia ja 465 erityisopettajia. Aineenopettajista 135 opetti liikuntaa; heidät jätettiin pois opettajien toiminnallisuutta koskevista analyyseistä oppiaineen luonteen vuoksi. Kaksi muuta suurempaa vastaajaryhmää olivat koulunkäynninohjaajat (n=339) ja rehtorit (n=327).

KUVIO 3. Nykytilan arvioinnin osa-alueiden keskiarvoja koulumuodoittain (asteikko 0–4, 0=ei lainkaan, 4= toteutuu täysin).

Linkki verkkokyselyyn oli jaossa Liikkuva koulu -kuntakoordinaattoreiden, -uutiskirjeen ja -Facebook-sivujen kautta. Kuntakoordinaattorien hyödyntäminen vaikutti aineiston painottumiseen esimerkiksi siten, että yhdestä Etelä-Suomen kaupungista henkilökuntakyselyyn vastaajia oli 767. Kaikkiaan kyselyyn vastasi koulujen henkilökuntaa 121 kunnasta. Kyselyn vastausprosenttia on mahdotonta arvioida, koska kyselylinkki on ollut verkossa avoimesti kaikkien saatavilla.

Kyselyn tarkoituksena oli selvittää koulujen henkilökunnan näkemyksiä ja kokemuksia kouluyhteisön toimintakulttuurista, työhyvinvoinnista, opetuksesta ja Liikkuva koulu -ohjelmasta. Kyselyssä oli myös pelkästään rehtoreille suunnattu osio, jossa kartoitettiin koulun käytäntöjä liittyen liikunnalliseen toimintakulttuuriin. Rehtorikyselyyn vastasi 203 alakoulun rehtoria, 84 yhtenäiskoulun rehtoria ja 40 yläkoulun rehtoria.

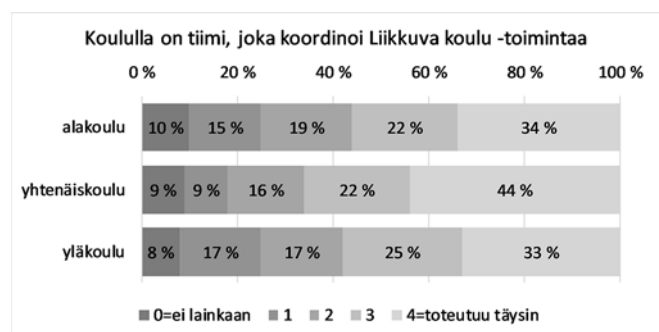
TULOKSET

Tässä tutkimuksessa esitetään tuloksia neljästä Liikkuvan koulun nykytilan arvioinnin osa-alueesta, jotka ovat keskeisiä koulun toimintakulttuurin ja ydintoimintojen kannalta, kun tarkastelun kohteena ovat koulu ja sen henkilökunta. Näitä osa-alueita ovat *toiminnan organisoiminen*; *välitunnit ja kampanjat*; *koulun pihat, tilat ja ympäristö sekä oppitunnit, opetuskäytännöt ja oppimisympäristöt*. Kokonaisuudessaan Liikkuvan koulun nykytilan arvioinnin kaikkien yhdeksän osa-alueen tuloksia voi tarkastella visuaalisesta tietokannasta Virvelistä (www.liikkuvakoulu.fi/nykytila).

Kuviossa 3 esitetään edellä mainittujen nykytilan arvioinnin neljän osa-alueen väittämien keskiarvot koulumuodoittain. Valtakunnallisten tulosten mukaan *Liikkuva koulu -toiminnan organisoiminen ja välituntitoiminta* saivat osa-alueista parhaat keskiarvot.

Osa-alueiden keskiarvot olivat korkeammat alakouluissa kuin yläkouluissa (kuvio 3). Yhtenäiskoulu sijoittuivat keskiarvojen perusteella näiden väliin, lukuun ottamatta toiminnan organisoimista, jossa yhtenäiskoulujen keskiarvo oli korkeampi kuin alakoulujen. Eroalakoulujen ja yläkoulujen keskiarvojen välillä oli pienin toiminnan organisoimisessa, muilla osa-alueilla ero oli suhteellisen suuri.

Seuraavaksi nykytilan arvioinnin tuloksia kuvataan tarkemmin yksittäisten väittämien kautta. Kuviossa 4 on esimerkki ”Koululla on tiimi, joka koordinoi Liikkuva koulu -toimintaa” -väittämän vastauksista koulumuodoittain (ks. myös Virveli). Kysymys on ”Valitse, mikä vastausvaihtoehdoista kuvaa parhaiten koulusi tämänhetkistä tilannetta.” Vastausvaihtoehdot ovat 0–4 (0=ei lainkaan, 4=toteutuu täysin). Tulokset on tulkittu siten, että vastaukset 3 ja 4 kuvaavat positiivista arviota. Koulujen henkilökuntakyselyn tulosten avulla syvennetään tietoa välituntikäytännöistä, toiminnallisuuden huomioimisesta opetuksessa ja koulun tilajärjestelyissä sekä henkilökunnan osallisuudesta.

KUVIO 4. Esimerkki nykytilan arvioinnin yksittäisen väittämän vastauksista.

Toiminnan organisoiminen kouluissa

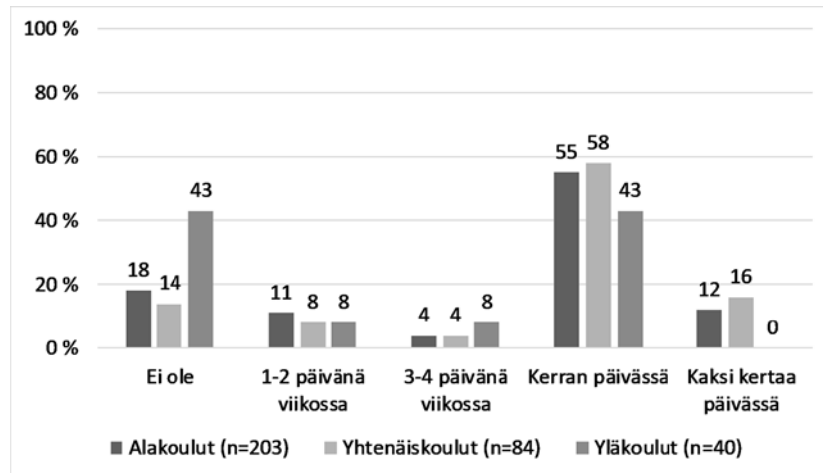
Liikkuva koulu -toiminnan organisoiminen oli kouluissa hyvällä tasolla ja sai osa-alueista parhaat keskiarvot yhtenäis- ja yläkouluissa. Noin 60 prosentissa kouluista oli Liikkuva koulu -tiimi, joka organisoimista. Yhtä yleistä oli se, että koulupäivän aikainen liikkuu- ja leikkiminen on kirjattu osaksi koulun lukuvuoden toimintasuunnitelmaa (yläkouluista kuitenkin vain 46 prosenttia) ja että hyvinvoinnin ja liikunnan edistäminen on kirjattu koulun opetussuunnitelmaan (yläkouluista 43 prosenttia). Kouluista 64 prosenttia arvioi, että Liikkuva koulu -toiminta on kirjattu kuntastrategiaan, kunnan hyvinvointistrategiaan tai muuhun vastaavaan asiakirjaan.

Välitunnit ja välituntitoiminta

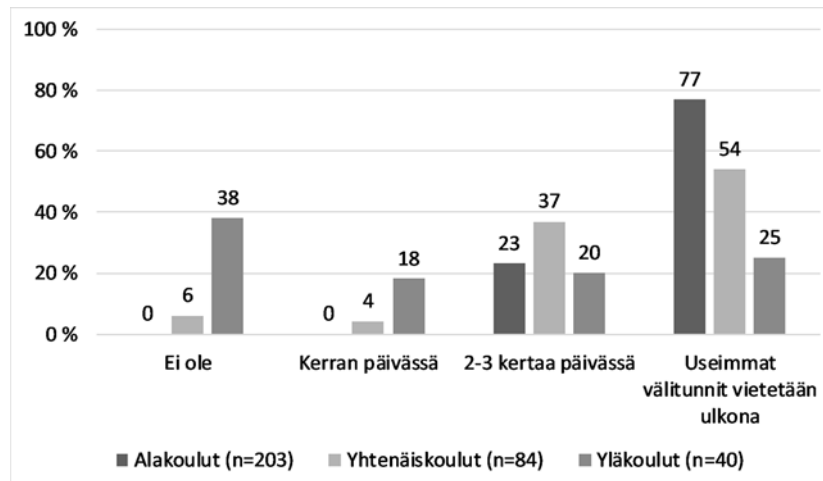
Välitunnit ja kampanjat saivat nykytilan arvioinnin osa-alueista parhaan keskiarvon alakouluissa. Tulosten mukaan lukujärjestyksiin oli raivattu tilaa pitkille toimintavälitunneille joka toisessa koulussa. Erot koulumuotojen välillä olivat suuret: alakouluista 59 prosenttia ilmoitti, että jokaiseen koulupäivään sisältyy vähintään 30 minuutin yhtenäinen liikumisvälitunti, kun vastaava osuus yhtenäiskouluista oli 43 prosenttia ja yläkouluista vain 21 prosenttia.

Pitkien välituntien yleisyyttä kysyttiin henkilökuntakyselyssä rehtoreilta (kuvio 5). Heidän vastaustensa mukaan pitkiä välitunteja (yli 25 min) oli kouluissa yleisemmin kuin nykytilan arvioinnin mukaan. Tähän voi vaikuttaa välituntien määrittely kesto (30 min vs. 25 min).

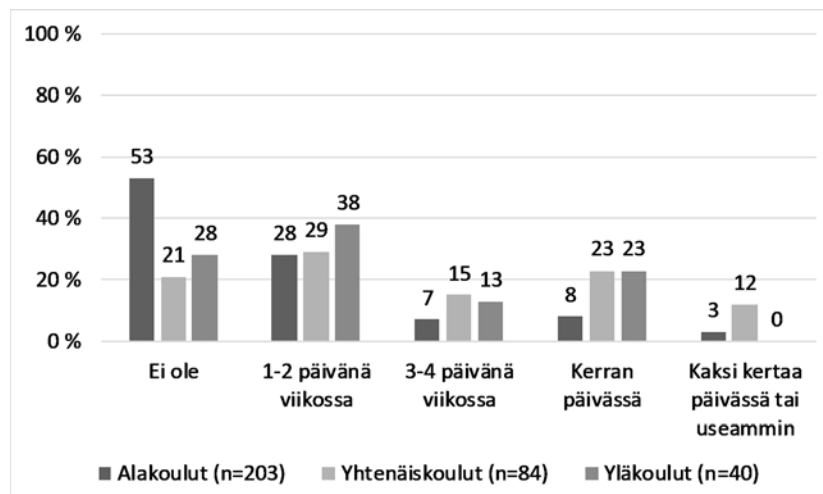
Nykytilan arvioinnin tulosten mukaan kaikissa alakouluissa, 78 prosenttia yhtenäiskouluista ja 34 prosenttia yläkouluista välitunneilla mennään pääsääntöisesti ulos. Henkilökuntakyselyn rehtorien vastausten mukaan pakolliset ulkovaalitunnit ovat yleisempiä ala- ja yhtenäiskouluissa verrattuna yläkouluihin (kuvio 6). Yläkoulujen rehtoreista 38 prosenttia vastasi, että heidän kouluissaan ei ole lainkaan pakollisia ulkovaalitunteja.

KUVIO 5. Rehtoreiden vastaukset kysymykseen: "Onko koulunne lukujärjestyksessä pitkiä (yli 25 min) välitunteja?" koulumuodoittain esitettynä.

KUVIO 6. Rehtoreiden vastaukset kysymykseen: "Onko koulullanne pakollisia ulkovälitunteja?" koulumuodoittain esitettynä.

KUVIO 7. Rehtoreiden vastaukset kysymykseen "Onko koulunne liikuntasali oppilaiden käytettävissä sisävälitunneilla?" koulumuodoittain esitettynä.

Koulut olivat ottaneet myös liikuntasaleja välituntikäyttöön, varsinkin yläkouluissa. Nykytilan arvioinnin mukaan 25 prosenttia alakouluista, 43 prosenttia yhtenäiskouluista ja 46 prosenttia yläkouluista liikuntasali oli käytössä välituntiliikunnassa. Henkilökuntakyselyssä kysyttiin rehtoreilta liikuntasalin käyttömahdollisuudesta (kuvio 7), ja myös heidän vastauksensa osoittivat yläkoulujen aktiivisuuden liikuntasalin välituntikäytössä.

Välituntitoiminnan edellytyksenä on toimiva koulun piha. Nykytilan arvioinnin tulosten mukaan kolmessa alakoulussa neljästä koulun pihalla oli pelialue ja riittävästi muita toimintapaikkoja. Yhtenäiskouluista vastaava osuus oli 60 prosenttia ja yläkouluista alle kolmannes. Koulupihan käyttöä välitunneilla ja sen kehittämistä on tarkasteltu yhdessä oppilaiden kanssa 57 prosentissa alakouluista, 49 prosentissa yhtenäiskouluista ja 41 prosentissa yläkouluista.

Toiminnallisuuden huomiointi tilajärjestelyissä ja opetuksessa

Nykytilan arvioinnissa toiminnallisuuden huomiointi tilajärjestelyissä ja opetuksessa on sisällytetty useaan eri väittämään. Koulujen arvioiden mukaan 22 prosenttia alakouluista, 17 prosenttia yhtenäiskouluista ja 9 prosenttia yläkouluista oli muokannut koulun opetustiloja siten, että ne lisäävät toiminnallisuutta oppitunneilla. Prosenttiosuudet jäävät pieniksi, mutta se voi osittain johtua väittämän muotoilusta.

Kun henkilökuntakyselyssä rehtoreilta kysyttiin, onko koulujen tiloja muokattu toiminnallisuutta tukeväksi ja millä tavoin tarjoten konkreettisia esimerkkejä (kuvio 8), niin asiasta saatiin hyvin toisenlainen kuva. Suosituin tapa muokata koulujen tiloja toiminnallisuutta tukeväksi olivat liikuntavälineet, joita oli otettu käyttöön kolmessa koulussa neljästä. Maalaukset ja teippaukset olivat olleet käytössä yli kolmanneksessa ala- ja yhtenäiskouluista, mutta vain 13 prosenttia yläkouluista. Kun opettajilta kysyttiin henkilökuntakyselyssä ”Oletko muokannut opetustilaa toiminnallisuutta tukeväksi?”, luokan- ja erityisopettajista noin 60 prosenttia ja aineenopettajista 30 prosenttia vastasi tähän myöntävästi.

Nykytilan arvioinnin tulosten mukaan alakouluista 51 prosenttia, yhtenäiskouluista 43 prosenttia ja yläkouluista 19 prosenttia arvioi, että toiminnallisia menetelmiä hyödynnetään eri aineiden oppitunneilla. Huomattavasti harvinaisempaa oli koulun tasolla sellaisista käytännöistä sopiminen, joilla istumisjaksot oppitunneilla katkaistaan (alakouluista 27 prosenttia, yhtenäiskouluista 17 prosenttia ja yläkouluista 12 prosenttia).

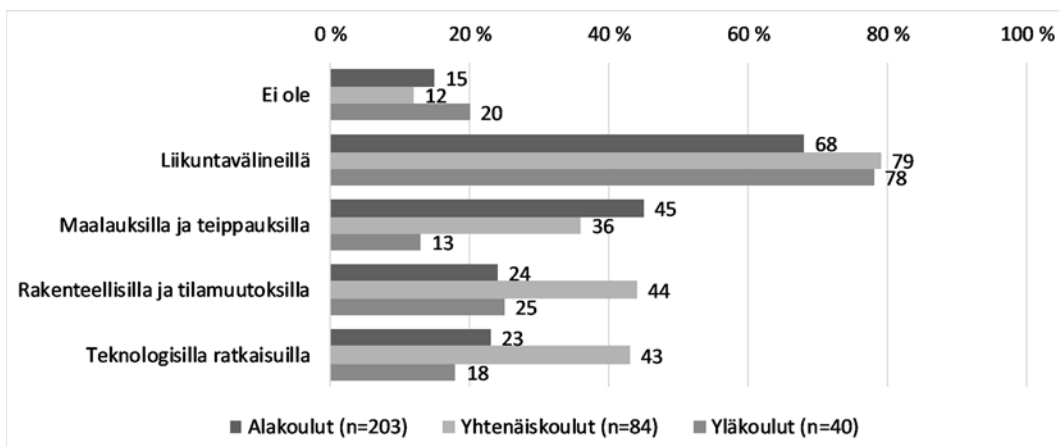
Henkilökuntakyselyssä kysyttiin vastaavia toiminnallisuuteen liittyviä asioita opettajilta. Luokanopettajista (n=1496) ja erityisopettajista (n=465) puolet hyödynsi toiminnallisia menetelmiä useimmilla tai kaikilla tunneilla. Aineenopettajista (n=789) vastaava osuus oli 35 prosenttia. Oppilaiden pitkiä istumisjaksoja katkaisi useimmilla tai kaikilla tunneilla luokanopettajista 65 prosenttia, erityisopettajista 62 prosenttia ja aineenopettajista 43 prosenttia.

POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Mikä on liikunnallisen toimintakulttuurin ja liikkumisen edistämisen tila peruskouluissa? Kaiken kaikkiaan edellytykset aktiiviselle toimintakulttuurille ovat paremmalla mallilla ala- ja yhtenäiskouluissa verrattuna yläkouluihin. Yksi rakenteellinen tekijä toimintakulttuurien erilaisuudelle näyttääkin olevan koulujen institutionaalinen muoto. Alakoulun opetus on organisoitu perustuen luokanopettajajärjestelmään, toisin sanoen yksi luokka on pääosin yhden opettajan hyp-pysissä koko ajan. Alakoulussa toiminnanohjaus ja kokonaisuuden hallinta on selkeämpää kuin yläkouluissa, jossa monen eri toimijan teot on koordinoitava samansuuntaisiksi. Yläkouluissa opettaja ja ryhmät vaihtuvat oppitunnista toiseen, jolloin yhtenäisten käytäntöjen jalkauttaminen vaatii yhteistyötä aineenopettajien välillä ja mielellään rehtorin aktiivisen roolin myötävaikuttajana prosessissa. Oppilaan näkökulmasta samansuuntainen viesti liikkumisen edistämisestä katoaa helpommin yläkoulun monimuotoisuudessa ja -äänisyydessä.

Nykytilan arvioinnin tuloksia tulkitessa on huomioitava, että koulujen vastaukset ovat toisissa kouluissa laajemman ryhmän arvioita ja toisissa kouluissa yksittäisen vastuuhenkilön tai koulun rehtorin näkemyksiä. Nykytilan arvioinnin väittämät kertovat yleisen kuvan koulun tilanteesta, mutta esimerkiksi toiminnallisten opetusmenetelmien käyttöä on syytä selvittää suoraan opettajilta. Henkilökuntakyselyn tulosten luotettavuutta lisää suuri vastaajamäärä mutta tuloksissa on huomioitava, että kyselyn aineisto on painottunut etenkin niihin suuriin kuntiin, joissa Liikkuva koulu -toimintaa koordinoidaan kuntatasolla.

Arviointitietoa käsitellessä on otettava huomioon liikkumisen edistämisen eri tasot ja eri toimijoiden roolit siinä: kunta, koulu instituut-tiona, koulun henkilökunta ja oppilaat. Toiminnan arviointi, tulosten tulkinta ja siitä seuraavat toimenpiteet tulee tehdä tarkoituksenmu-kaisella tasolla. Kunta, koulu ja koulun henkilökunta voivat toimil-laan luoda edellytyksiä ja mahdollisuuksia liikkuvammalle koulu-

kuvio 8. Rehtorien vastaukset kysymykseen ”Onko koulunne tiloja muokattu toiminnallisuutta tukeviksi?” koulumuodoittain esitettynä.

päivälle, mutta silti oppilaat tekevät päätöksen omasta toiminnastaan. Oppitunneilla laajemman oppilasryhmän sitouttaminen liikkumista edistävään toimintaan on helpompaa kuin esimerkiksi välitunneilla, joissa oppilaat voivat vapaasti valita mitä tekevät jamiin osallistuvat. Oppilaiden osallistaminen välituntitoiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen on erityisen tärkeää, jotta voidaan luoda oppilaille mielekkäitä mahdollisuuksia liikkua välitunneilla. Se miten osallisuutta toteutetaan, ohjaa valintojen tekemistä.

Virallisen koulun tasolla Liikkuva koulu -toiminta näyttäytyy järjestäytyneenä toimintana, jossa keskeisiä ovat pitkät välitunnit, oppituntien toiminnallistaminen ja koko kouluyhteisön aktiivinen osallistuminen. Toiminnan organisoiminen hyvä taso selittyy ensisijaisesti koulujen aktiivisilla toimenpiteillä, mutta myös Liikkuva koulu -hankerahoituksella, jolla on ohjattu kouluja organisoitumaan liikkumisen edistämiseksi. Kuure (2017) korostaa Liikkuva koulu -tiimin roolin merkitystä kouluissa, koska niillä estetään vastuun keskittyminen pelkästään yksittäisille opettajille. Välituntitoiminnan kehittäminen on konkreettinen koulupäivän rakenteeseen liittyvä toimenpide, jolla tavoitetaan koko kouluyhteisö.

Epävirallisessa koulussa heijastuu usein tiedostamaton, eri opettajien eri tavoin toteuttama piilo-opetussuunnitelma. Opettajien käyttäytymiseen vaikuttavat heidän omat asenteensa liikkumisen edistämistä kohtaan ja oma toiminta koulupäivien aikana. Vuorovaikutus henkilökunnan ja oppilaiden välillä on toimintakulttuurin muuttamisessa olennaista. Liikkuva koulu -toiminta tarjoaa myös mahdollisuuksia lisätä henkilökunnan osallisuuden kokemuksia perinteisestä kouluarjesta poikkeavalla tavalla. Henkilökunta on kokenut Liikkuvan koulun vahvistavan erityisesti yhteisöllisyyttä. Myönteiset kokemukset lisäävät yleensä sitoutumista ja halua olla osallisena koulun toimintatapojen muuttamisessa. Toimintakulttuurin kehittämisessä koko henkilökunnan osallisuus on tärkeää. Henkilökuntakyselyn mukaan esimerkiksi koulusihteerit kokevat ulkopuolisuutta, vaikka usein juuri he hoitavat monia Liikkuva koulu -toimintaan liittyviä käytännön asioita koulussa, esimerkiksi välinetilaus. (Rajala ym. 2018.)

Fyysinen koulu käsittää koulun tilat sisällä ja ulkona. Koulun tilojen ja pihan kehittäminen on mahdollista melko pienilläkin toimenpiteillä, kuten liikuntavälineillä tai maalauksilla ja teippauksilla. Olemassa olevia tiloja voidaan ottaa uudenlaiseen käyttöön, esimerkiksi liikuntasaleja on etenkin yläkouluissa otettu myös välituntikäyttöön. Samoin koulujen aulatiloja ja varastoja on muokattu liikkumiskäyttöön. Kouluissa toteutetaan myös suurempia tilauudistuksia ja saneerauksia, joissa liikkumisen mahdollistaminen voidaan ottaa huomioon.

Se kuinka paljon virallinen koulu on kulttuurisesti ristiriidassa epävirallisen koulun kanssa, ratkaisee sen, miten liikunnallinen toimintakulttuuri koulussa todentuu. Oppilaita ei tavoiteta, jos liikkumista yritetään lisätä pelkästään virallisen koulun sääntöjen ja käytäntöjen mukaisesti. Virallisen ja epävirallisen koulun kanssakäymistä voi lisätä osallistamalla oppilaita liikkumisen suunnitteluun ja toteutta-

miseen. Jokaisella koululla on omanlaisensa kulttuuri ja erilaiset tavat toimia arjessa. (Ks. myös Turpeinen & Laine 2015; Rajala ym. 2015.)

Liikkuvan koulun toimintaperiaatteet tukevat 1.8.2016 alakouluissa käyttöön otettua opetussuunnitelmaa (Aira & Kämppi 2017). Yläkouluissa uusi opetussuunnitelma otetaan käyttöön vaiheittain siten, että syksyllä 2018 se ohjaa koko yläkoulua. Kuuren (2017) mukaan Liikkuva koulu -toiminnan myötä kouluissa on tehty uuden OPSin mukaisia asioita jo ennen uuteen opetussuunnitelmaan siirtymistä. Uuden OPSin konkreettisia vaikutuksia koulujen toimintakulttuuriin voidaan arvioida, kun uusi OPS on tullut osaksi kaikkien koulujen rakenteita. Uusi opetussuunnitelma haastaa aineenopettajajärjestelmää ja tarjoaa uusia mahdollisuuksia yhteistyöhön. Liikkuva koulu -toiminta voi olla yksi väline uuden opetussuunnitelman toteuttamisessa. Esimerkiksi oppimisympäristöjen kehittäminen toiminnallisemmiksi voidaan toteuttaa yhteistyöprojektina, ja lopputulos palvelee koko kouluyhteisöä.

Liikkuva koulu -toiminnassa myös kunnan rakenteilla ja toimilla on vahva vaikutus koulujen toiminnan kehittämiseen. Kuuren (2017) havaintojen mukaan onnistuneissa kuntaesimerkeissä kuntatasolle on luotu koulujen toimintaa tukeva rakenne. Monen kunnan vahvuus on löytynyt verkostomaisesta työskentelystä. (Aira & Laine 2015; Kuure 2017.)

Nykytilan arvioinnin avulla saadaan seurantatietoa valtakunnallisesti, maakunnittain, kunnittain ja AVI-alueiden mukaan tai erotellen alakoulujen, yläkoulujen ja yhtenäiskoulujen vastaukset. Visuaalisen tietokantaan, Virveliin, on koottu ajantasainen tieto aktiivisen toimintakulttuurin edistämisestä peruskouluissa ja tieto on avoimesti kaikkien saatavilla. Tuloksia on esitelty opetus- ja kulttuuriministeriölle, aluehallintoviranomaisille, liikunnan aluejärjestöille ja Olympiakomitealle. Lisäksi arviointityökalu ja sen hyödyntäminen on ollut toistuvasti esillä Liikkuva koulu -ohjelman kuntakoordinaattoreiden verkostossa. Kunnissa nykytilan arvioinnin kuntakoosteita on hyödynnetty esimerkiksi hyvinvointikertomusten datana.

Nykytilan arviointia ja Liikkuvan koulun henkilökuntakyselyä on käytetty myös valtion liikuntaneuvoston johdolla kootussa Liikkuvan koulun arviointikehikossa, jonka avulla muodostetaan kuva liikkumisen edistämisen tilasta ja vaikutuksista peruskouluissa. Arviointikehikon muita tietolähteitä ovat LIITU-tutkimus, Kouluterveyskysely, TEAviisari, sekä Move!-mittaustulokset.

Samantyyppinen nykytilan arviointi on kehitetty myös toisen asteen oppilaitoksille ja varhaiskasvatyksiköille. Näiden kolmen arvioinnin avulla on tulevaisuudessa saatavilla tietoa lasten ja nuorten eri ikäryhmien liikkumisen edistämisestä kasvatusyhteisöjen ja instituutioiden näkökulmasta. Jatkossa kun nykytilan arvioinnin valtakunnallinen kattavuus paranee, pystytään kuvaamaan entistä tarkemmin valtakunnallista ja alueellista liikkumisen edistämisen nykytilaa. Tähän mennessä peruskouluista on kerääntynyt aineistoa kolmelta lukuvuodelta: 2015–2016, 2016–2017 ja 2017–2018. Lukuvuosittaista tarkastelua voidaan hyödyntää esimerkiksi kuntatasolla.

LÄHTEET

- Aira, A. & Laine, K.** 2015. Liikkuvat koulut kunnassa. SWOT-analyysi Liikkuva koulu -toiminnan vauhdittajista ja sudenkuopista. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 311.
- Aira, A. & Kämppi, K.** (toim.) 2017. Kohti aktiivisempia ja viihtyisämpiä koulupäiviä. Liikkuva koulu -ohjelman väliraportti 1.8.2015–31.12.2016. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 329.
- Asanti, R.** 2013. Liikuntapedagogiikka osana koulun toimintakulttuuria. Teoksessa T. Jaakkola, J. Liukkonen & A. Sääkslahti (toim.) Liikuntapedagogiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 620–636.
- Blom, A., Tammelin, T., Laine, K. & Tolonen, H.** 2017. Bright spots, physical activity investments that work: the Finnish Schools on the Move programme. *British Journal of Sports Medicine*, 2017, 1–3.

- Gordon, T. & Lahelma, E.** 2003. Johdanto – Koulun arkea tutkimassa. Teoksessa E. Lahelma & T. Gordon (toim.) Koulun arkea tutkimassa: yläasteen erot ja erilaisuudet. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A1:2002.
- Kuure, T.** 2017. Liikkuva koulu -ohjelma kuntayhteistyön näkökulmasta. Liite teoksessa A. Aira & K. Kämppi (toim.) Kohti aktiivisempia ja viihtyisämpiä koulupäiviä. Liikkuva koulu -ohjelman väliraportti 1.8.2015–31.12.2016. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 329.
- Kämppi, K., Inkinen, V., Aira, A., Hakonen, H. & Laine, K.** 2017. Aktiivisen toimintakulttuurin edistäminen peruskouluissa itsearviointia hyödyntäen. Posterit esitetyt Liikuntatieteen päivillä 30.8.–1.9.2017 Jyväskylässä.
- Kämppi, K., Aira, A., Inkinen, V. & Laine, K.** 2016. Self-evaluation Tool for Physical Activity Promotion in Schools: Findings from the Finnish Schools on

the Move Programme. Poster presented at ISPAH Congress 16.–19.11.2016, Bangkok, Thailand.

LIKES-tutkimuskeskus 2018. Liikkuvan koulun nykytilan arvioinnin tulokset 15.2.2018.

McMullen, J.M., NiChróinín, D., Tammelin, T., Pogorzelska, M. & van der Mars, H. 2015. International approaches to whole-of-school physical activity promotion. *Quest* 67 (4), 384–399.

Moilanen, N., Kämppi, K., Blom, A. & Laine, K. 2017. Liikkuva koulu – liikunnallista toimintakulttuuria luomassa. Teoksessa T. Jaakkola, J. Liukkonen ja A. Sääkslahti (toim.) *Liikuntapedagogiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 612–625.

Rajala, K., Kämppi, K., Inkinen, V. & Laine, K. 2017. Liikkuvien koulujen näkökulmia osallisuuteen. Tutkimustiivistelmä. LIKES-tutkimuskeskus.

Rajala, K., Kämppi, K., Inkinen, V. & Laine, K. 2018. Iloa ja yhteisöllisyyttä – Liikkuva koulu henkilökunnan osallisuuden tukena. Tutkimustiivistelmä. LIKES-tutkimuskeskus.

Rajala, K., Paukku, J. & Laine, K. 2015. Koulun tiloissa. Teoksessa P. Harinen, V. Liikanen, A. Rannikko & P. Torvinen (toim.) *Liikutukseen asti. Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 303.

Rantala, M. 2014. Sata vuotta toistoa. Liikunnan asemointi ja argumentointi suomalaisessa liikuntapolitiikassa vuosina 1909–2013. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 287.

Ratkaisujen Suomi. 2015. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.

Tammelin, T., Aira A., Hakamäki, M., Husu P., Kallio, J., Kokko, S., Laine, K., Lehtonen, K., Mononen, K., Palomäki, S., Ståhl, T., Sääkslahti, A., Tynjälä, J., Kämppi, K. 2016. Results from Finland's 2016 Report Card on Physical Activity for Children and Youth. *Journal of Physical Activity and Health* 13 (2), S157–S164.

Tammelin, T., Syväoja, H., Bugge, A. & Froberg, K. 2018. Different solutions from Finnish and Danish school systems for increasing school-day physical activity and supporting learning. A top-down or bottom-up approach? Teoksessa R. Meeusen, S. Schaefer, P. Tomporowski & R. Bailey (toim.) *Physical Activity and Educational Achievement. Insight from Exercise Neuroscience*. New York: Routledge, 317–334.

Tilastokeskus 2018. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset. URL: <http://tilastokeskus.fi/meta/til/kjarj.html>. Viitattu 23.3.2018.

Turpeinen, S. & Laine, K. 2015. Liikuntaa tunti päivässä kaikille koululaisille. *Kasvatus* 5/2015, 505–510.